

AZ ALBÁN KISEBBSÉG ÉS OKTATÁSA MACEDÓNIABAN²⁴

Háry Szabolcs – M. Császár Zsuzsa

1. Bevezetés

A Balkán-félsziget az öreg kontinens etnikailag és vallásilag legszínesebb területe. A közelmúlt balkáni háborúi, konfliktusai, a nemzetiségi, vallási ellentétek állandósulása miatt a térség etnikai helyzete kiegyensúlyozatlannak, problémákkal terheltnek tűnik. A volt Jugoszlávia felbomlása után létrejött új államok területén élő kisebbségek és a többségi, államalkotó nemzetek kapcsolatában, életében még hosszú időnek kell eltelni ahhoz, hogy megtalálják a békés együttélésnek, a nyugat-európai értelemben vett modern integrációnak a formáit.

A balkáni térségben az államiság és az etnicitás mélyen összekapcsolódik, gyökerei a nemzeti újjászületés korába, a XIX. századba nyúlnak vissza. Ebből fakadóan a kisebbségpolitika minden színterét, így a kisebbségi oktatáspolitikát is ez határozza meg. A kisebbségek oktatása érzékeny terület, különösen a posztjugoszláv térségben kapott kitüntetett figyelmet. Nem véletlen, hogy az utódállamokban az etnicitással kapcsolatos problémákat oktatáspolitikai szinten kiemelten próbálták/próbálják kezelni. Kérdés, hogy a törvényi lehetőségek és a kisebbségi oktatási gyakorlat mennyiben járulnak hozzá az etnikai feszültségek enyhítéséhez.

Különösen az albán kérdés rendelkezik kitüntetett figyelemmel, amely abból fakad, hogy a balkáni államok többségét közvetve vagy közvetlenül érinti és ezzel az egész térség további fejlődését is meghatározza a kérdés rendezése. (TODOROV, V. 1995)

Macedónia, hasonlóan a többi volt jugoszláv tagköztársasághoz, napjaikban is súlyos etnikai problémákkal találja szemben magát. A sok kis nemzetiség (kb. 24) mellett a legnagyobb lélekszámú albán etnikum Macedónia északnyugati régiójába koncentrálódik, egy szinte teljesen homogén közegbe, amely egyrészt veszedelmesen közel helyezkedik el az ország központjához, másrészt pedig pont az önállósodni vágyó Koszovó etnikai albán „nyúlványának” számít (PAP N., REMÉNYI P., VÉGH A. 2006). A közel kétszeres reprodukciós rátájú népesség révén az ország etnikai összetétele egy évszázad alatt jelentősen megváltozhat.

Tanulmányunkban az albán kisebbségnek és oktatási helyzetének fókuszba állításán keresztül kívánjuk bemutatni a Macedóniában alkalmazott kisebbségi oktatáspolitikai hatását az etnikai konfliktusokra.

A téma részletesebb vizsgálatához érdemes szemügyre venni a kisebbségi oktatási jogokra vonatkozó nemzetközi elvárásokat. Különösen figyelemre méltó az EBESZ nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó Hágai Ajánlása, amely az általános kisebbségvédelemtől független oktatási megközelítésével Európa legszínvonalasabban kidolgozott, kisebbségek oktatására vonatkozó joganyagát jelenti (HOLLÓSI G. 2004). A dokumentum az etnikai kisebbségek jogai közé sorolja pl. a saját oktatási intézmény létrehozását, amelynek támogatására, működésére a többségi állam nem köteles anyagi feltételeket biztosítani. „A kisebbségi nyelvet iskolai tantárgyként, a tanterv szerves részeként kell oktatni. A hivatalos államnyelvet ugyancsak iskolai tantárgyként kell tanítani, ezt leginkább olyan kétnyelvű tanárookra kell bízni, akik jól ismerik a gyermekek kulturális és nyelvi hátterét” (Részlet a Hágai Ajánlásból, 1996). Figyelemre méltó, hogy az Ajánlás az államnyelv elsajátítását is megköveteli a kisebbségi oktatásban. Szól a kisebbségi felsőoktatásról is, amely akkor alakítható, ha a nemzeti kisebbség az erre vonatkozó igényét kinyilvánította, és létszámuk ezt indokolja. Az ily módon létrejött felsőoktatási intézmény működhet a már létező oktatási intézményrendszeren belül, vagy attól függetlenül a kisebbségek

²⁴ A tanulmány az OTKA T 061432 számú „Magyarország és a balkáni térség interregionális kapcsolatrendszer” támogatásával készült.

létrehozhatják. A Hágai Ajánlás az első verziót preferálja, de ha önállóan jön létre a saját felsőoktatási intézmény, azt az államnak el kell ismernie. Szükséges ezentúl azt is biztosítani, hogy ne csak a tanárképzésre korlátozódjon a működése.

2. Albán kisebbség és nyelvhasználat Macedóniában

Az albánok eredete máig vitatott. Az illír-albán kontinuitáselmélet a legelfogadottabb, amelyet először a neves svéd történész, nyelvész és filozófus igyekezett alátámasztani a XIX. században (többek között G. Mayer, Leibnitz, Hahn). Az albánok által benépesített területeken az ókorban valóban illír törzsek éltek, mindazonáltal az illír eredet nem igazolható maradéktalanul, mivel az összehasonlításához nem áll rendelkezésre elegendő számú nyelvemlék, és régészeti leletek sem támasztják alá kétséget kizáróan az illírek és az albánok tárgyi kultúrájának rokonságát. Más tudósok szerint az albánok ősei a dák és a trák törzsek, de olyan elmélet is létezik, amely szerint a korabeli albánok nem a jelenlegi Albánia területén éltek, hanem a Balkán belső hegyvidékein a románok őseivel együtt. Az utóbbinak viszont ellentmond, hogy a történettudomány nem ismer tényeket az albánok esetleges vándorlásáról.

A szunnita muszlim vallású macedóniai albánok szerint népük őshonos volt a mai Macedónia területén, tudósok (Kiszelinovszki, Sztavovi-Kavka) viszont azt állítják, hogy a XVII-XVIII. században történt az albánok nagyobb mértékű betelepülése erre a területre. Ebben az időszakban a Karpos által vezetett, a Habsburgok által is támogatott, vereséget szenvedett oszmánellenes felkelést (1689) követően a pravoszláv vallású lakosság egy része elmenekült, az oszmánok pedig ösztönözték a hozzájuk lojális, muzulmán vallású albánok betelepülését az elhagyott falvakba és városokba.

Mindenesetre tény, hogy a mai macedón állam területén az utóbbi évtizedekben az albánság demográfiai növekedése révén a legnagyobb etnikai kisebbséggé, komoly politikaformáló tényezővé vált.

Az 1. táblázatból kitűnik, hogy az albán nemzetiségűek aránya az utóbbi fél évszázadban folyamatos növekedést mutat, amelynek a magyarázata a magas születésszám, illetve természetes szaporulatban, valamint az albán népesség Koszovóból való betelepülésében rejlik. A magas születésszám nem csak Macedóniában, hanem Albánia északi részén, Koszovóban, és Dél-Szerbiában is jellemző az albán etnikumra, és ez a tényező viszonylag rövid idő alatt alapjaiban változtatja meg az egész térség etnikai struktúráját, ami eddig már számos konfliktushoz (1999: Koszovó, 2000: Dél-Szerbia, 2001: Macedónia) vezetett.

A legutolsó, 2002-es népszámlálás adatai szerint a lakosság 64,18%-a macedón nemzetiségű, a legnagyobb kisebbség az albán, a népesség 25,17%-át alkotja (a többi nemzeti kisebbség - török, roma, szerb, bosnyák, vlah és egyéb kisebbségek - aránya 10,65%-ot tesz ki).

1. táblázat. Macedónia lakosságának nemzetiségi összetétele 1953-tól 2002-ig

Év		Macedón	Albán	Vlah	Roma	Török	Bosnyák	Szerb	Egyéb	Összesen
1953	fő	860699	162524	8668	20462	203938	-	35112	13111	1304514
	%	66,01	12,46	0,66	1,57	15,63	-	2,69	1,00	100,00
1961	fő	1000854	183108	8046	20606	131484	-	42728	19177	1406003
	%	71,19	13,02	0,57	1,47	9,35	-	3,04	1,36	100,00
1971	fő	1142375	279871	7190	24505	108552	-	46465	38350	1647308
	%	69,34	16,99	0,44	1,49	6,59	-	2,82	2,33	100,00
1981	fő	1279323	377208	6384	43125	86591	-	44468	72037	1909136
	%	67,01	19,76	0,33	2,26	4,54	-	2,33	3,77	100,00
1991	fő	1328187	441987	7764	52103	77080	-	42775	84068	2033964
	%	65,31	21,73	0,38	2,56	3,79	-	2,10	4,13	100,00
1994	fő	1295964	441104	8601	43707	78019	6829	40228	31480	1945932
	%	66,60	22,67	0,44	2,25	4,00	0,35	2,07	1,62	100,00
2002	fő	1297981	509083	9695	53879	77959	17018	35939	20993	2022547
	%	64,18	25,17	0,48	2,66	3,85	0,84	1,78	1,04	100,00

Forrás: Sztatisticki godisnik na Republika Makedonija (2006) alapján szerk. Hány Sz.

Az utolsó census hivatalos eredményével ellentétben az albánok azt állítják, hogy a lakosság 35-40%-át alkotják. Ez valószínűleg túlzott arány, tény azonban, hogy a népszámláláson csak a legálisan az országban tartózkodókat vették figyelembe, ezért lehetséges, hogy 25%-nál nagyobb az albánok aránya. A 2004-ben bevezetett közigazgatási felosztás szerint Macedónia 84 járása közül 16-ban az albánok alkotják a többséget. Közülük hétben 90%-nál is nagyobb, kettőben 75-90% közötti, hétben pedig 50-75% közötti az albán lakosság aránya. A macedóniai albán lakosság az ország Koszovóval határos É-ÉNy-i, illetve az Albániával határos Ny-i részén összpontosul.

Az egyes nemzetiségek már a titói Jugoszláviában széleskörű jogokkal rendelkeztek, szabadon használhatták nyelvüket, ápolhatták kultúrájukat, saját oktatási rendszerük, sajtójuk lehetett. A Jugoszlávián belül megalakult Macedónia első, 1946-os alkotmánya kimondja, hogy „a Macedón Népköztársaság nemzeti kisebbségei élvezik a kulturális fejlődés és a szabad nyelvhasználat jogát”.

Az 1963-as alkotmány szerint „a nemzetiségek és a nemzeti kisebbségek képviselői, akik a Macedón Szocialista Köztársaság területén élnek, minden tekintetben egyenlők a macedónokkal, valamint ugyanolyan jogaik és kötelezettségeik vannak, mint a macedónoknak.” Az 1974-es alkotmány külön is nevesíti az albán és a török nemzetiséget.

Macedónia függetlenné válása után elfogadott 1991-es alkotmányban a fentieknél pontosabban rögzítették a nemzeti kisebbségek jogait: „A nemzetiségekhez tartozóknak joguk van saját identitásuk és nemzeti jellegzetességeik szabad kifejezésére, ápolására és fejlesztésére..... A nemzetiségek tagjai jogosultak saját nyelvükön való elemi és középfokú oktatásra, a törvény rendelkezéseinek megfelelően. Az olyan iskolákban, ahol az oktatás egy nemzetiség nyelvén folyik, a macedón nyelvet is oktatni kell”.

A törvények biztosította lehetőségek mellett azonban újabb követelésekkel álltak elő az albánok. Különösen a Tetovó központú észak-nyugati térségben kezdett általánossá válni a középületeken az albán nemzeti lobogó, sőt ügyeiket is albánul kívánták intézni. De a többség számára egy alkotmánymódosítással szerzett újabb jogok a különállásra elegendőnek tünnek.

2001-ben fegyveres összecsapások törtek ki az Ali Ahmeti által a Koszovói Felszabadítási Hadsereg mintájára szervezett albán Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (albán rövidítéssel: UCK, macedón rövidítéssel: ONA, angol rövidítéssel: NLA) és a macedón biztonsági erők között, amelyet a macedónok a Koszovóból az országuk ellen irányuló agresszióknak, terrorista

tevékenységnek, az albánok pedig nemzeti felkelésnek tartottak.²⁵ Mielőtt az ország albánok lakta északi és nyugati részeit érintő konfliktus polgárháborúvá szélesedett volna, a szemben álló felek az USA és az EU közvetítésére, illetve nyomására az ún. Ohridi Keretegyezménnyel (OKE) vetettek véget az összecsapásoknak 2001. augusztus 13-án.

Az OKE-ban számos alkotmánymódosítás, illetve törvény meghozatalát irányozták elő, amelyekkel tovább szélesítették a kisebbségek jogait (2005 nyaráig a macedón parlament meghozta az összes törvényt és döntött az alkotmánymódosításokról). Az új alkotmány a kisebbségek esetében már nem nemzetiségekről, hanem nemzetekről és etnikai közösségekről beszél.

Az új alkotmánnyal a nyelvhasználati jogok is szélesedtek. A nemzetközi kapcsolatokban továbbra is a macedón a hivatalos nyelv, az alkotmány 7. paragrafusa kimondja azonban, hogy az országon belül azok a nyelvek is hivatalosnak számítanak, amelyeket az ország lakosságának több mint 20%-a beszél. „*A Macedón Köztársaság egész területén és nemzetközi kapcsolataiban érvényes hivatalos nyelv a macedón nyelv, cirill írásjelekkel írva. Minden más olyan nyelv, amit a népesség legalább 20 százaléka beszél, szintén hivatalos nyelv, sajátos írásmódjával használva*” (OKE, 2001) (A macedón nyelven kívül az albán felel meg ennek a kritériumnak.)

Az OKE célkitűzéseinek megfelelően a decentralizáció jegyében a macedónok körében vitát, sőt, végül érvénytelen népszavazáson testet öltött ellenkezést kiváltva 2004-ben törvényt hoztak az ország új közigazgatási felosztásáról, amely a 2005. márciusi helyhatósági választásokat követően lépett hatályba. Az új felosztással kevesebb, de nagyobb hatáskörrel rendelkező közigazgatási egységeket (járásokat) szerveztek meg. A macedónoknak ebben az fájts leginkább, hogy az ország nyugati, északnyugati részén, az albán és a koszovói határ mentén összefüggő, albán többségű járásokból álló terület jött létre.

A macedónok számára az is nehezen emészthető, hogy az új felosztással a főváros, Szkopje területét nagy kiterjedésű, albán lakosságú rurális térségekkel növelték annak érdekében, hogy a fővárosban élő albánok aránya 20% fölé kerüljön.

Az OKE és az alkotmány kimondja, hogy Macedónia egységes állam, és ezzel elébe megy a kétségekívül létező albán föderalizációs, illetve szeparatista törekvéseknek. Az utóbbi néhány évben Macedóniában az OKE-n túlmutató intézkedéseket is bevezettek az albán identitás kifejezésének elősegítése érdekében, például 2005-től azokban a járásokban, ahol az albánok többséget alkotnak, a közintézményeken használhatják az albán nemzeti lobogót.

Az OKE szerint az oktatás terén is széles körben biztosítani kell a kisebbségek jogait. Az egyezmény szerint anyanyelven kell szolgáltatni az oktatást az elemi és a középfokú képzésben, az egyetemi szintű oktatást pedig annak a kisebbségnek az anyanyelvén kell biztosítani, amelynek százalékaránya a teljes lakosságból eléri a 20-at. Ennek szellemében 2004-ben létrehozták a szinte kizárólag albán hallgatókat oktató Tetovói Állami Egyetemet.

A macedóniai albánok – érthető módon – mindent megtesznek a fenti nyelvhasználati alkotmányos és egyéb garanciák érvényesítése, illetve továbbiak bevezetése érdekében. Jelenleg egy nyelvtörvény elfogadását igyekeznek elérni, amelyben pontosan szabályozná az albán nyelv hivatalos használatának szabályait. Törekvéseik között szerepel, hogy a parlamenti plenáris és bizottsági ülések levezetésénél is lehessen használni az albán nyelvet. Az albán nyelv közintézményekben való meghonosításának komoly akadálya, hogy kevés a szakképzett tolmács.

A fentiek alapján úgy tűnik, az első követelések - az anyanyelv oktatása, az albán iskolák és egyetemek megnyitása - fokozatosan az albán kisebbség autonómiájának elismeréséért folytatott harccá alakulhatnak Macedóniában, mégpedig először a kulturális, majd a politikai autonómiát érintő elkerülhetetlen követelésekkel.

²⁵ A tanulmánynak nem tárgya a konfliktus okainak elemzése.

3. Albán nyelvű oktatás Macedóniában

Az anyanyelv megőrzésének és fejlesztésének egyik feltétele az oktatásban saját nyelven való részvétel lehetősége. A Macedóniában élő nemzetiségek közül az anyanyelvi oktatás az albán mellett a török és a szerb kisebbség számára biztosított. Jelen tanulmányunkban csak az albán nyelvű oktatás helyzetét kívánjuk elemezni.

1. táblázat. Albán nyelvű alapfokú oktatásban résztvevők száma és aránya Macedóniában az 1950/51-estől a 2005/06-os tanévig

Tanév	Tanulók összes száma	Albán nyelven tanulók száma	Albán nyelven tanulók aránya (%)
1950/51	166.887	26.702	16,0
1960/61	240.123	31.216	13,0
1970/71	259.902	53.020	20,4
1980/81	272.216	75.676	27,8
1990/91	267.115	72.121	27,0
1997/98	256.477	74.122	28,9
2000/01	246.481	75.571	30,66
2001/02	242.707	76.087	31,35
2002/03	235.516	75.543	32,08
2003/04	229.564	75.015	32,68
2004/05	223.876	74.200	33,14
2005/06	235.185	79.428	33,77

Forrás: Sztatisticki godisnik na Republika Makedonija (2006, 2007) alapján szerk. Hány Sz.

Az alapfokú oktatásban résztvevő albán populáció létszáma a 2001/02. tanévben érte el a csúcspontot, azóta kis mértékben ugyan, de csökken a számuk. Ugyanakkor az arányuk továbbra is növekvő mértékűt mutat. Tekintettel arra, hogy az adott korosztály szinte teljes egészében részt vesz az alapfokú oktatásban, a fentiekből arra a következtetésre juthatunk, hogy csökken az albán populáció növekedési üteme, illetve születésszáma. Ebből a szempontból érdemes megvizsgálni az élve születésekre vonatkozó demográfiai adatokat (3. táblázat). Láthatjuk, hogy az előző néhány évben csökkent az albán nemzetiségű édesanyával rendelkező élve születettek száma és aránya, de az utóbbi még mindig jóval magasabb, mint az albán nemzetiségűek aránya a teljes népességben (vö. 1. táblázat). A folyamat háttérében az áll, hogy a rurális térségekben élő albán népességben is egyre ritkább a korábban jellemző 5-6 gyerekes családmódel, de még így is magasabb az átlagos gyerekszám, mint a macedón családokban.²⁶

A korábban már elemzett törvények lehetőséget biztosítottak arra, hogy az utóbbi fél évszázadban az albán lakosság adott korosztálya gyakorlatilag teljes egészében anyanyelvi alapfokú képzésben részesülhessen (2. táblázat).

²⁶ A 3. táblázatban közölt 2004-es és 2005-ös adatok viszonylag nagymértékű eltérése a korábbiakhoz képest annak a tényezőnek is köszönhető, hogy 2004-től új népességstatisztikai módszereket vezettek be a macedóniai Állami Statisztikai Hivatalban.

Az elemi oktatásban tanítóktól elvárás a macedón állampolgárság, és az, hogy beszéljék a macedón nyelvet és ismerjék, tudják használni a cirill ábécét. A kilencvenes években előfordult, hogy a kisebbségi nyelvet nem beszélő tanárok oktatták a „nemzetiség tárgyat”, ha nem volt elegendő kisebbségi tanár. Ennek a helyzetnek a hátterében a kisebbségi tanárképzés nehézségei álltak. Ezért napjainkban a két nyelven tanító tanárok képzése prioritást élvez a felsőoktatásban.

Ahogy a már fentebb említett törvények jelzik, azokban a közoktatási intézményekben, ahol az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, a macedón nyelvet is oktatni kell. Ez az albán iskolákban nem jelent heti három óránál több foglalkozást a macedón nyelvvel, amely igen kevés a többségi állam hivatali életében való eligazodáshoz. Főleg a rurális térségekben gyakori tapasztalat, hogy csak albán anyanyelvű tanárt tudnak alkalmazni, így ezeken a helyeken valójában csak papíron létezik macedón nyelvóra.

Úgy tűnik, hogy az erős albán érdekérvényesítés és a törvényi garanciák révén a kisebbségi oktatás felerősítheti az etnikai és nyelvi elszigeteltséget, szegregációt, és egyre kevésbé mozdítja elő a nyugat-európai értelemben vett integrációt.

A *középfokú képzésben* az alapfokú oktatásban résztvevőknél kevesebben tanulnak albán nyelven (3. táblázat). Ennek az az oka, hogy az albánok jóval kisebb arányban vesznek részt a közép- és a felsőfokú oktatásban, mint a macedónok. A kulturális, vallási, életmódbeli különbségek mellett az iskolázottsági szintben mutatkozó eltérések is tovább erősítik a macedón és az albán etnikum közötti ellentéteket. Változásként értékelhető, hogy az utóbbi néhány évben rohamosan növekedett a középfokú képzésben albán nyelven tanulók száma (2000-től 2005-ig kb. 30%-kal) és aránya (2000-től 2005-ig kb. 25%-kal). Ennek köszönhetően hosszabb távon csökkenhet az iskolázottsági különbség a macedón és az albán etnikum között.

Ahogy az adatok is jelzik, a továbbtanulni hajlandó és képes albán nemzetiségű gyermekek számára nyitott az anyanyelvi középfokú oktatás. Az albánok élnek ezzel a lehetőséggel, szinte az összes középfokú iskolába járó albán fiatal az anyanyelvén tanító gimnáziumba vagy szakközépfokú iskolába, illetve a két vagy többnyelvű iskolák albán osztályaiba jár, ahol minden tantárgyat albán nyelven sajátítanak el. A macedónt pedig csak idegen nyelvként, heti néhány órában tanulják. Ez egyrészt a kisebbségi jogok szempontjából pozitívan értékelhető, mivel lehetővé teszi az albánok számára anyanyelvük megőrzését, másrészt viszont hozzájárul a macedón társadalom etnikai választóvonalak mentén kialakuló szegregációjához.

3. táblázat. Albán nyelvű középfokú oktatásban résztvevők száma és aránya Macedóniában 2000/01 és 2005/06 között

Tanév	Tanulók összes száma	Albán nyelven tanulók száma	Albán nyelven tanulók aránya (%)
2000/01	90.990	14.902	16,38
2001/02	92.068	15.844	17,21
2002/03	93.526	17.135	18,32
2003/04	93.791	18.361	19,58
2004/05	94.053	19.352	20,58
2005/06	93.908	20.291	21,60

Forrás: Sztatistitski godisnik na Republika Makedonija, (2006, 2007) alapján szerk. Hány Sz.

Érdemes említést tenni arról, hogy a Macedóniában használatban levő tankönyveket a többségi nemzet és a kisebbségek nyelvén egyaránt kiadják. Ez utóbbi esetében egyszerű tükörfordításról van szó, hiszen mindegyik könyv tartalma megegyezik. A macedón mellett 3 (albán, török, szerb) kisebbségi változat is forgalomba kerül.

Az albánok valószínűleg ún. rejtett tanterv alapján tanulják a történelmet, a földrajzot, az irodalmat, hiszen a tükörfordítással készült tankönyvek nem szolgálják a nemzeti identitástudat őrzését, fejlesztését.

Mindkét iskolafokozatban egyre erősebben és világosabban látszik az etnikumok közötti elkülönülés. Megpróbálták ugyan feléleszteni a kapcsolatot macedón és albán gyerekek közötti iskolán kívüli foglalkozásokon, de nyilvánvalóvá vált a kísérlet során a kommunikáció nehézsége a két etnikumok között. Ennek legfőbb oka az, hogy az általános és középiskolások saját nemzetiségüket előtérbe helyező oktatást kapnak, ahol megvilágítják nekik, hogy különbség van "mi" és "ők" között. Ahelyett tehát, hogy egymásról tanulnának, erősen negatív sztereotípiákat és előítéleteket hallanak (Najčevska, M. - Petroska-Beška, V. 1999).

1991 előtt, amikor Macedónia még Jugoszláviához tartozott, nem volt albán nyelvű *felsőfokú képzés* Macedóniában, az albán diákok vagy macedón nyelven vettek részt a felsőoktatásban, vagy Koszovóban, a Pristinai Egyetemen tanultak tovább. Az ország függetlenné válását követően azonban egyre kevésbé tudtak élni az utóbbi lehetőséggel. Az albán nyelvű felsőoktatást érintő első változás 1994-ben történt, amikor a macedóniai albánok a Pristinai Egyetemmel együttműködve a Tetovó melletti Mala Reccica településen létrehozták az illegális Tetovói Egyetemet, amely a 90-es években az albán nacionalizmus fellegvárává vált. A macedón állam eleinte erőszakkal igyekezett bezáratni az intézményt, amelynek nyomán halálos áldozatokkal is járó zavargások törtek ki a városban, majd 1995-ben Fadil Sulejmani rektor is letartóztatott. A sikertelen erőszakos bezárási kísérleteket követően a macedón állam belenyugodott az 1000 fő feletti hallgatói létszámmal rendelkező intézmény fennmaradásába, de a működését adminisztratív eszközökkel korlátozták, állami támogatást nem nyújtottak, az ott szerzett diplomákat pedig nem ismerték el.

Az illegális Tetovói Egyetem létrehozására válaszul az állam két intézkedést hozott az albán nemzetiségű diákok továbbtanulásának támogatására. Egyrészt pozitív diszkriminációként nemzetiségi kvótarendszert vezettek be annak érdekében, hogy az albánok nagyobb számban folytathassanak macedón nyelvű felsőfokú tanulmányokat, másrészt a szkopjei „Kiril i Metodij” Egyetem Pedagógiai Karán 1998-tól lehetőség nyílt albán nyelvű általános iskolai tanító- és tanárképzésre.

Az albán nyelvű felsőfokú képzésnek nagy lendületet adott, hogy Max van der Stoel, az EBESZ kisebbségügyi főbiztosa kezdeményezésére 2001-ben Tetovóban létrehozták a Délkelet-európai Egyetemet, ahol a képzés fő nyelve és a hallgatók túlnyomó többsége albán (az intézményt a köznyelv a kezdeményezőről Stoel-egyetemnek hívja). Ennek ellenére az illegális Tetovói Egyetem tovább folytatta oktatási tevékenységét, mivel vezetői fő célja az volt, hogy a bázisán albán nyelvű állami egyetem működjön. A Tetovói Egyetem kizárólag albán nyelven oktatott, csak albán nemzetiségű diákokat vett fel. A képzési és kutatási tevékenységhez elégtelen anyagi forrásokkal és infrastruktúrával, valamint a jugoszláv időkből származó elavult képzési struktúrával rendelkezett, az oktatói karnak nem volt megfelelő tudományos képzettsége. Mindez természetesen negatív hatással volt a képzés minőségére, és az egyébként sem elismert diplomák valódi értékére. Ezzel szemben a Délkelet-európai Egyetem nemzetközi donorok segítségével létrehozott, jól kiépített infrastruktúrával rendelkezik, a képzés struktúráját pedig nyugati modellek szerint határozták meg. Bár a képzés fő nyelve az albán, angol és macedón nyelvű kurzusokat is indítanak. Az intézmény mindenki számára nyitott, a diákok többségét alkotó albánokon kívül macedón és más nemzetiségű hallgatókat is felvesznek.

A 2001-es fegyveres konfliktust lezáró Ohridi Keretegyezmény szélesítette az albán kisebbség jogait. Az albánok politikai érdekérvényesítő képességének növekedése hatására 2004-ben rendezték az illegális Tetovói Egyetem ügyét. Hivatalosan létrehozták a Tetovói Állami Egyetemet, a gyakorlatban azonban az illegális egyetemet transzformálták állami fenntartású intézménnyé. Ezzel a törvényen kívüli állapotot megszüntették ugyan, de a finanszírozási gondok, az oktatók nem elég magas szintű tudományos képzettsége, ebből eredően az egyes

karok, illetve szakok akreditációs problémái továbbra is akadályozzák az intézmény normális működését.

Ebben a helyzetben felmerült az egy városban működő Tetovói Állami Egyetem és a Délkelet-európai Egyetem egyesítésének ésszerű lehetősége, azonban a finanszírozási problémákkal küzdő, elavult képzési struktúrával rendelkező állami egyetem és a viszonylag korszerű, külföldi donorok átmeneti támogatásából és tandíjból fenntartott intézmény egyesítése előtt politikai (albán pártok pozícióharca) és bürokratikus (állami vs. magánintézmény) akadályok állnak.

4. Összegzés

Történészek és oktatáskutatók számos példával igazolták, hogy a kisebbségi oktatás Közép-Európában a kisebbségi politizálás függvénye (Kozma T. 1999). Úgy véljük, ez a kijelentés a Balkánon még inkább érvényes. A délkelet-európai térségben a nemzeti identitás megőrzésének és az autonómiatörekvéseknek is fontos helyszíne a kisebbségi iskola, ezért fokozott figyelmet kap mind a kisebbség vezetői, mind a többségi állami politika részéről.

A macedóniai albánok európai mércével mérve is széleskörű kisebbségi, illetve nyelvhasználati jogokkal rendelkeznek, amelyek a 2001-es fegyveres konfliktust lezáró Ohridi Keretegyezmény nyomán tovább bővültek. Az albán nyelvhasználat további terjedését a demográfiai és migrációs folyamatok is elősegítik (az albán nemzetiségűek száma és aránya folyamatosan növekszik a társadalomban).

A többségi társadalomtól eltérő nyelv, vallás, életmód, az albán társadalom klánokra épülő rendszere és izoláltsága, az etnikumok közötti bizalom és kohézió hiánya továbbra is etnikai feszültségek lehetőségét hordozza magában.

A kisebbségi oktatás csak ráerősít erre a folyamatra. A törvényileg biztosított lehetőséggel mindenhol él az albán kisebbség, így az a sajátos helyzet áll elő, hogy a tanárok és a diákok egyaránt a kisebbséghez tartoznak. Egyre kevésbé érdekelt bármelyik fél is abban, hogy a jelenleg még többségi macedón nyelv használatát alaposan elsajátítsa, mégha ezzel a fiatalok esélyét csökkenti is a „macedón világban” való eligazodásra. Ugyan a kiadott tantervek, tankönyvek a macedón többség hivatalos oktatási dokumentumaiként kerülnek a kisebbségi iskolákba, az említett egybeesés miatt az etnikai kisebbség természetes szegregációja egyre markánsabbá válik. Ennek várható politikai következményeiről többféle forgatókönyv is készült.

Mindenesetre Macedóniában azzal a sajátos helyzettel állunk szemben, hogy a hivatalos kormányzati politika (részeként természetesen az oktatáspolitikai is) a térség problémáinak, nehézségeinek megoldásában egyedüli lehetőségnek kínálkozó európai csatlakozás érdekében érvényre juttatja azokat a jogokat, amelyeket az európaiak kisebbségeik számára hosszú évtizedek során alakítottak ki. Ez viszont nem az európaiak által ösztönzött integrációt, békés együttélést, a fiatalok esélyegyenlőségét szolgálja, hanem a szeparálódást, az elkülönülést erősíti. Az évek során megszerzett kulturális autonómiával már rendelkezve elképzelhető az a forgatókönyv, hogy akár a közeljövőben a politikai autonómia igényével lépnek fel, vagy ahogy Todorov egyik írásában jelezte, a demográfiai növekedésnek köszönhetően egy viszonylag rövid időn belül többségbe kerülő albán etnikai és vallási kisebbség egy napon demokratikus úton, választásokkal a Macedón Köztársaság vezetőivé válhat (Todorov 1995). Már egy másik tanulmány feladata annak mérlegelése, hogy a fentiek következményei nem vezetnek-e újabb etnikai konfliktusokhoz és a balkáni térség átrendeződéséhez, ahogy a jelenlegi koszovói helyzet kilátásba helyezi azt.

Irodalom

- BOGNÁR A. 2000: A magyarság természetes szaporulata Horvátországban az utóbbi másfél évszázadban. In.: LÁBADI K. (szerk.): Rovátkák. HunCro, Eszék 5–35p.
- HOLLÓSI G. 2004: A kisebbségek oktatása az európai jogban. (www.jogiforum.hu)
- IBRAHIMI, M. 2003: Të mësojmë shqip. Pakung, Shkup, 202 p.
- JACQUES, E. 1995: The Albanians. An ethnic history from prehistoric times to the present. McFarland, Jefferson, 832 p.
- KISZELINOVSKI, Sz. – SZTAVOVI-KAVKA I. 2004: Malcinsztvata na Balkanot (XX vek). Insztitut za nacionalna isztorija, Szkopje 237 p.
- KOSZTADINOVA-DASZKALOVSKA, K. (szerk.) 2004. Szocioekonomszki diszpariteti megyu opstinite vo Makedonija. Szkopje 149 p.
- KOZMA T. 2005: Kisebbségi oktatás Közép-Európában. Felsőktatási Kutatóintézet – Új Mandátum, Budapest, 2005. 196 p.
- LÁBADI K. 2003: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban In: NÁDOR O.–SZARKA L. (szerk.): Nyelvi jogok. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NAJČEVSKA M. – PETROSKA-BEŠKA, V. 1999: Between political solution and reality: Inter-ethnic relations in the Republic of Macedoni. In: Helsinki Monitor, 1999. 3. no. 8-14. p.
- PAVLICA, B. 2004: Albanska manjina u Makedoniji – od megyuetnicskih szukoba do albanszko terorizma. In: Vojno delo, br. 1., Beograd. pp. 165-187.
- Ramkoven dogovor 13. avgust, www.president.gov.mk/mak/info/dogovor.htm
- Sztatisticksi godisnik na Republika Makedonija, 2006. Drzsaven zavod za sztatzitika, Szkopje
- Usztavot na Republika Makedonija, Szkopje, 1991
- TODOROV, V. (1995): A Balkán etnikai, vallási problémái és Bulgária helye. In: Regio – Kisebbség, politika, társadalom 6. évf. vol. 3.